

СЕКЦІЯ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.326:323.285

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОРТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Репешко П.І., к. н. з держ. упр.,
доцент кафедри правознавства
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика,
адвокат, член Ради адвокатів України

Стаття присвячена аналізу порушень прав людини в умовах боротьби з тероризмом. Міжнародні акти ООН з питань забезпечення прав людини мають бути реалізовані у національному законодавстві кожної країни.

Ключові слова: тероризм, боротьба з тероризмом, права людини, демократія.

Статья посвящена анализу нарушений прав человека в условиях борьбы с терроризмом. Международные акты ООН по вопросам обеспечения прав человека должны быть реализованы в национальном законодательстве каждой страны.

Ключевые слова: терроризм, борьба с терроризмом, права человека, демократия.

Repeshko P.I. ISSUE OF ENSURING THE HUMAN RIGHTS IN COUNTERING TERRORISM

The article analyzes the violations of human rights while countering terrorism. International acts UN ensuring human rights must be implemented in the national laws of each country.

Key words: terrorism, fight against terrorism, human rights, democracy.

Постановка проблеми. Тероризм становить постійно зростаючу загрозу існуванню держав, безпеці людей, руйнує міжнародний правопорядок. Протиправні дії терористів та терористичних організацій становлять загрозу для найважливішого права кожної людини – права на життя. Боротьба з тероризмом у багатьох державах призводить до вжиття заходів, які суттєво обмежують права людини, зокрема, на свободу та особисту недоторканість, на свободу слова та переконань, на захист від втручання в особисте і сімейне життя, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Організація Об'єднаних Націй є міжнародною організацією з підтримки міжнародного миру і розвитку співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру. Значення ООН у стримуванні держав-учасниць від надмірного порушення або звуження прав людини в умовах боротьби з тероризмом є надзвичайно важливим. Держави-учасниці повинні врахувати міжнародні акти ООН при прийнятті актів національного законодавства та у правозастосовній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню актуальних проблем боротьби зі злочинністю та захисту прав людини присвятили свої праці такі видатні вітчизняні та закордонні науковці і практики, як В. Антипенко, А. Данилевський, О. Дячків, В. Ємельянов, М. Жаркой, В. Картошкін, В. Крутов, Д. Михеев, В. Петрищев, О. Плетньов, Д. Савочкін, М. Семикін, І. Смазнова, Д. Талалай, Г. Хван та інші. Однак започат-

ковані у їхніх дослідженнях питання потребують подальшого вивчення з урахуванням змін, які відбуваються в оцінці тероризму в міжнародних та національних нормативно-правових актах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем у сфері дотримання прав людини в умовах боротьби з тероризмом, причин звуження прав людини у національних законодавствах окремих країн та їх порушення у діяльності правоохоронних органів і спеціальних служб, що безпосередньо здійснюють цю боротьбу, та позиції Генеральної Асамблеї ООН у вирішенні цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Терористична діяльність набула в останні роки нових форм та значного поширення у реалізації проявів радикалізму рухів, що сповідують агресивний націоналізм, релігійний та етнічний екстремізм, у різних регіонах світу. Терористичні акти загрожують життю та іншим основним правам людини, проте боротьба з тероризмом у значній мірі також призводить до певних порушень прав людини. Цілком справедливою видається думка І. Смазної, яка вважає, що в основі феномена тероризму знаходяться суперечності між індивідом та суспільством, які виявляються і вирішуються у вигляді суперечності між несправедливістю і споконвічним прагненням до справедливості, їх ставлення одне до одного. А це має прояв у формі суперечностей між сущим та належним, між свободою та відчуженням і, зрештою, все це виявляється у формі суперечності між природним та позитивним правом [1, с. 183].

Світ сьогодні, на переконання В. Картошкіна, постає перед дилемою: забезпечити безпеку держав та прав людини на основі дотримання Статуту ООН чи боротися з тероризмом та іншими порушеннями прав людини шляхом односторонніх дій із застосуванням озброєної сили й подальшим обмеженням основних прав та свобод людини і громадянина. Проте безпека у світі не може бути без дотримання прав людини [2, с. 47]. Держави, які ведуть боротьбу з тероризмом, приймають закони, що звужують права людини та основні свободи, надають правоохоронним органам та спеціальним службам надзвичайно широкі повноваження, які дозволяють порушувати права людини на свободу пересування, особисту недоторканість, свободу слова, думки та переконань, захист від втручання в особисте і сімейне життя тощо. Боротьба з тероризмом, на переконання Г. Хван, нерідко супроводжується порушеннями прав людини. У відповідь на терор багато країн вдаються до надзвичайних заходів, які суперечать таким основним правам людини, як право на приватне життя, політичний притулок, право на об'єктивне правосуддя, презумпцію невинуватості, свободи думки, свободи слова, свободи політичних поглядів і політичних спілок, або у визначній мірі обмежують їх. Безкарність, з якою порушуються права людини і міжнародні акти, у свою чергу, дестабілізують міжнародну обстановку [3, с. 57]. З цього приводу доречним видається висновок Д. Савочкіна, який вважає за можливе констатувати, що непередумані, прямолінійні заходи, спрямовані на протидію тероризму із застосуванням лише силових заходів, не лише безперспективні у протидії сучасному тероризму, але й незаконні [4, с. 63].

На переконання І. Ільїна, правова держава ґрунтується цілком на визнанні людської особистості духовною, вільною, повноважною – такою, що керується собою в душі і в справах, тобто вона ґрунтується на лояльній правосвідомості. Тоталітарний режим, навпаки, ґрунтується на терористичному навіюванні. Людям загрожує безробіття, нужденність, розлука з сім'єю, загибель рідних, арешт, в'язниця, інквізиційні допити, приниження, побиття, тортури, заслання, загибель у каторжному концтаборі від голоду, холоду і перевтоми. Під тиском цього всеосяжного страху їм навіюється повна покірність, безбожне матеріалістичне світосприйняття, систематичні доноси, готовність до будь-якої брехні й аморальності, а також згода жити у голоді та холоді при надричній праці [5]. Між тим, Організація Об'єднаних Націй, яка спрямовує свою діяльність, згідно зі статтею 1 свого Статуту, на підтримання миру і безпеки за допомогою колективних заходів для відвернення й усунення загрози миру і придушення актів агресії чи інших порушень миру, а також на здійснення міжнародного співробітництва в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру [6], надає значну увагу проблемі забезпечення захисту прав людини в умовах боротьби з тероризмом. Наприклад, у резолюції 3034 (XXVII), прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1972 року на 2114

пленарному засіданні, Генеральна Асамблея висловила глибоку стурбованість у зв'язку зі збільшенням актів насильства, які загрожують життю невинуватих людей або призводять до їх загибелі, або ставлять під загрозу основні свободи, та засудила терористичні, репресивні акти колоніальних, расистських та іноземних режимів, що позбавляють народи їх законного права на самовизначення та незалежність, а також інших прав людини і основних свобод [7]. У резолюції 49/185, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 23 грудня 1994 року на 94 пленарному засіданні, Генеральна Асамблея закликала держави вжити усі необхідні та ефективні заходи у відповідності до міжнародних стандартів у галузі прав людини з метою недопущення усіх актів тероризму, боротьби з ним та їх викорінення, де б і ким би вони не здійснювалися [8].

Важливим є те, що з часом предметом уваги Генеральної Асамблеї ООН стали не лише порушення прав людини та основних свобод злочинними діями терористів, але й надмірно жорстке реагування окремих держав на тероризм, що також призводило до суттєвого порушення прав людини та основних свобод. Справедливим з цього приводу видаються питання, які піднімає Г. Хван, – чи не провокує жорстка політика держав відносно терористів подальше зростання фундаменталістських настроїв? Чи не є у цьому випадку діяльність міжнародних терористичних організацій свого роду асиметричного відповіддю? [3, с. 57]. На переконання І. Громівчука, безапеляційним є той факт, що всі антитерористичні заходи повинні відповідати Статуту ООН і можуть розглядатися як законні лише тоді, коли вони відповідають основоположним принципам та загальнообов'язаним нормам міжнародного права, зокрема, в області прав людини та міжнародного гуманітарного права. Держави повинні дуже серйозно ставитися до своїх дій, котрі можуть зруйнувати всі досягнення людства у галузі захисту прав людини, і не піддавати загрозі фундаментальні цінності, що лежать в основі демократичного суспільства. Міжнародно-правові антитерористичні заходи держав, на думку І. Громівчука, повинні відповідати їх зобов'язанням за міжнародним правом, зокрема, міжнародним стандартам в області прав людини та міжнародному гуманітарному праву. Захист прав людини повинен бути невід'ємним елементом безпеки, відповідно, контртерористична тактика, котра не є узгодженою з законодавчими нормами в області прав людини, приречена на невдачу [9, с. 5].

З цього приводу дуже влучно висловився свого часу і Генеральний секретар ООН К. Аннан, вказавши, що «...ми не можемо у боротьбі з тероризмом поступитися основними цінностями. Зокрема, необхідно завжди поважати права людини і дотримуватися законності. Тероризм за своєю суттю є прямим посяганням на права людини і законність. Якщо ми у своїх діях у відповідь пожертвуємо ними, ми подаруємо перемогу терористам» [10, с. 469], додавши, що «терористи ні перед ким не звітують. Зате ми ніколи не повинні забувати про те, що ми підзвітні громадянам всього

світу. У ході нашої боротьби з тероризмом ми ніколи не повинні порушувати права людини. Якщо ми порушимо ці права, то ми сприяємо досягненню однієї з цілей терористів» [11, с. 500]. Зокрема, у резолюції 58/187, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 22 грудня 2003 року на 77 пленарному засіданні, Генеральна Асамблея наголосила, що держави повинні забезпечувати, щоб будь-які заходи, які організовуються в межах боротьби з тероризмом, відповідали їх зобов'язанням за міжнародним правом, зокрема, міжнародним стандартам в галузі прав людини, нормам міжнародного права щодо біженців та гуманітарного права, а також закликала держави роз'яснювати важливе значення цих зобов'язань національним органам, що здійснюють боротьбу з тероризмом [12].

У резолюції, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 2013 року на 70-му пленарному засіданні 68-й сесії, знову звернуто увагу держав на те, що вони повинні забезпечити, щоб будь-які заходи, котрі вживаються з метою боротьби з тероризмом, всі контртерористичні заходи повинні здійснюватися у відповідності зі своїми зобов'язаннями за міжнародним правом, у тому числі міжнародним правом прав людини і міжнародним біженським і гуманітарним правом, тобто при повному дотриманні прав всіх людей, у тому числі осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, і в цьому зв'язку не повинно бути дискримінаційного характеру за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія чи соціальне походження. При цьому Генеральна Асамблея настійно закликала держави в умовах боротьби з тероризмом повністю дотримуватися своїх зобов'язань щодо абсолютного заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведіння та покарання. Більш детально було визначено завдання держав при здійсненні ними боротьби з тероризмом, зокрема, наголошено на необхідності здійснити всі необхідні кроки для забезпечення того, щоб особам, позбавленим волі, незалежно від місця арешту або тримання під вартою, надавалися гарантії, на які вони мають право відповідно до норм міжнародного права, включаючи оскарження утримання під вартою та інші основні судові гарантії. Необхідно забезпечити, щоб ніяка форма позбавлення волі не призводила до виведення особи, яку взято під варту, з-під захисту закону, і дотримуватися гарантій, що стосуються свободи, безпеки і гідності людини, відповідно до міжнародного права, у тому числі міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права. Генеральна Асамблея зважила за необхідне здійснити всі необхідні кроки до забезпечення права кожної заарештованої чи затриманої за кримінальним звинуваченням особи на доставку в терміновому порядку до судді або до іншої службової особи, яка за законом уповноважена здійснювати судову владу, і права на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Спілкуватися з усіма ув'язненими у всіх місцях утримання під вартою у відповідності до міжнародного

права, у тому числі міжнародного права прав людини і міжнародного гуманітарного права.

Також Генеральна Асамблея у цій резолюції закликала поважати право на рівність перед законом, в судах і трибуналах і на справедливий судовий розгляд, як це передбачено міжнародним правом, включаючи міжнародне право прав людини, у тому числі Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, та міжнародним гуманітарним і біженським правом. Наголосила на необхідності забезпечувати дотримання права на недоторканність приватного життя відповідно до міжнародного права, зокрема, міжнародного права прав людини, і вжити заходи щодо того, щоб втручання у здійснення цього права або його обмеження не носили довільного характеру, належним чином регулювалися законом і підлягали ефективному нагляду при належних можливостях правового захисту, у тому числі шляхом розгляду в суді чи іншими засобами. Визнала за необхідне захищати усі права людини, включаючи економічні, соціальні та культурні, пам'ятаючи про те, що окремі заходи по боротьбі з тероризмом можуть позначатися на здійсненні цих прав. Окрім цього, одними із важливих питань, на вирішенні яких зосередила увагу Генеральна Асамблея, була необхідність забезпечення того, щоб закони, в яких встановлюється кримінальна відповідальність за терористичні акти, були доступними і чітко сформульованими, носили недискримінаційний і неретроактивний характер і відповідали міжнародному праву, враховуючи міжнародне право прав людини; щоб застосовувані щодо підозрюваних у тероризмі методи допиту відповідали своїм міжнародним зобов'язанням і переглядалися на регулярній основі для запобігання ризику порушення своїх зобов'язань за міжнародним правом, включаючи міжнародне право прав людини і міжнародне біженське та гуманітарне право; щоб будь-яка особа, яка заявляє, що його чи її права людини або основні свободи були порушені, мала доступ до справедливої процедури запровадження всебічних, ефективних і таких, що мають позовну силу, засобів правового захисту і щоб потерпілі в результаті таких порушень отримували – у разі встановлення таких порушень – адекватне, реальне і своєчасне відшкодування, включаючи, коли необхідно, відшкодування, компенсацію, реабілітацію та гарантії неповторення, у тому числі коли порушення є злочином відповідно до міжнародного і національного права з метою забезпечити притягнення винних у таких порушеннях до відповідальності; щоб були забезпечені належні процесуальні гарантії згідно всім відповідним положенням Загальної декларації прав людини та їх зобов'язаннями по Міжнародному пакту про громадянські і політичні права, Женевських конвенцій 1949 року і Додатковими протоколами до них 1977 року та Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу до неї 1967 року в їх відповідних сферах застосування [13].

Д. Міхеєв переконує, що активність держав у боротьбі з тероризмом повинна складатися не лише з силових методів, але й з

превентивних заходів, що надзвичайно важливо у правовій, демократичній державі. На його думку, чим краще справи у державі з правами людини, тим нижче вірогідність виникнення проблеми внутрішньодержавного тероризму. Держави, в яких національна політика якнайбільше узгоджується з цілями та принципами Статуту ООН, скоріше за все, найменше будуть зачіплені міжнародним тероризмом [14, с. 90]. Те, що у галузі забезпечення прав людини під час боротьби з тероризмом продовжують існувати проблеми, підтверджується резолюцією № 68/276, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 13 червня 2014 року на 97 пленарному засіданні, у якій Генеральна Асамблея в черговий раз закликала держави-члени і підрозділи системи Організації Об'єднаних Націй, які надають підтримку заходам щодо боротьби з тероризмом, продовжувати сприяти заохоченню і захисту прав людини та основних свобод, а також дотриманню належної правової процедури та принципу верховенства права в умовах боротьби з тероризмом [15]. Отже, проблеми з дотримання прав людини та основних свобод в умовах боротьби з тероризмом продовжують залишатися актуальними і все ще не вирішеними остаточно.

Висновок. Боротьба з тероризмом має здійснюватися виключно на законних підставах уповноваженими органами державної виконавчої влади, правоохоронними органами та спеціальними службами. Боротьба з тероризмом повинна здійснюватися лише у порядку, визначеному національним законодавством держави, з урахуванням норм міжнародно-правових актів з питань протидії тероризму, боротьби з тероризмом та з питань гарантування прав людини і основних свобод. Неприпустимим є спроби виправдання необхідності боротьби з тероризмом при прийнятті законів, що порушують права, свободи та законні інтереси громадян, які гарантовані Статутом Організації Об'єднаних Націй (1945 рік), Загальною декларацією прав людини (1948 рік), Конвенцією про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948 рік), Женевськими конвенціями (1949 рік) та Додатковими протоколами до них, Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (1950 рік), Конвенцією про статус біженців (1951 рік), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 рік), Конституцією України (1996 рік) та ін.

Численні випадки порушення прав людини та основних свобод під приводом боротьби з тероризмом, що вчиняються владними структурами багатьох держав різних регіонів світу свідчать про недосконалість як гуманітарного, так і антитерористичного законодавства у цих країнах. Виявлення, дослідження та своєчасне усунення причин, що призводять до

порушення прав людини в умовах боротьби з тероризмом є актуальним для країн, які обрали шлях удосконалення національного законодавства за принципами верховенства права, захисту та забезпечення прав та основних свобод людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смазнова І.С. Справедливість як ціннісний компонент боротьби з тероризмом / І. С. Смазнова // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 40. – С. 179–183.
2. Картошкин В.А. Права человека и международная безопасность / В.А. Картошкин // Юрист-международник. – 2003. – № 1. – С. 46–50.
3. Хван Г.С. Роль ООН в вопросах прав человека и борьбы с терроризмом / Г.С. Хван // Власть. – 2009. – № 4. – С. 54–57.
4. Савочкін Д.С. Транснаціональний тероризм як загроза національній безпеці України / Д. С. Савочкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. – Вип. 23. С. 60–66.
5. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
6. Ильин И.А. О тоталитарном режиме / Иван Ильин // О грядущей России. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.patriotica.ru/gosudarstvo/ilin_total.html.
7. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 18 декабря 1972 года, № 3034 (XXVII) «Резолюции, принятые по докладу Шестого комитета» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/273/58/IMG/NR027358.pdf?OpenElement>.
8. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 23 декабря 1994 года, № 49/185 «Права человека и терроризм». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/770/91/PDF/N9577091.pdf?OpenElement>.
9. Громівчук І.М. Принцип поваги прав людини та основоположних свобод у міжнародному праві і його роль в контексті боротьби з тероризмом / І.М. Громівчук // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 18. – С. 1–7.
10. Аннан К. Глобальная стратегия борьбы с терроризмом: программная речь Генерального Секретаря ООН на заключительном пленарном заседании Международной встречи на высшем уровне по вопросам демократии, терроризма и безопасности (Мадрид, Испания, 10 марта 2005 года) / Кофи Аннан // Безопасность Евразии. – 2005. – № 1. – С. 469–473.
11. Аннан К. При большей свободе: к развитию, безопасности и правам человека для всех: Доклад Генерального Секретаря ООН от 21 марта 2005 года / Кофи Аннан // Безопасность Евразии. – 2005. – № 1. – С. 473–529.
12. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 22 декабря 2003 года, № 58/187 «Защита прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_f02.
13. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 18 декабря 2013 года, № 68/178 «Защита прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/450/15/PDF/N1345015.pdf?OpenElement>.
14. Михеев Д.Н. Борьба с терроризмом и ограничения прав человека в международном праве / Д. Н. Михеев // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 87–91.
15. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 13 июня 2014 года, № 68/276 «Обзор Глобальной контртеррористической стратегии Организации Объединённых Наций». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/456/03/PDF/N1345603.pdf?OpenElement>.